

Zvonit klíčema. O proměně jednoho (mediálního) frazému

Jingling Keys. On the Transformation of a (Media) Phrase

LADISLAV JANOVEC

Technická univerzita v Liberci

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7221-8672>

E-mail: ladis.janovec@seznam.cz

Abstract: We focus on the phraseme *zvonit klíčema* (*to ring with keys*) in this text. This phraseme originated from a micro-event during events in November 1989. Focusing on linguistic and cultural contexts, we demonstrate the formation of the phraseme, its semantic change, and the pragmatic and communicative aspects of its use, represented by actualisations and semantic reevaluation.

Abstrakt: V textu se zaměřujeme na frazém *zvonit klíčema*, který vznikl na základě mikroudálosti v době listopadových událostí roku 1989. Na základě jazykově-kulturních kontextů demonstrujeme formování frazému, jeho významovou proměnu a pragmaticko-komunikační aspekty jeho užívání, reprezentované aktualizacemi a významovým přehodnocováním.

Keywords: ethnolinguistics, phraseme, meaning, Czech language, revolution 1989, disinformation

Klíčová slova: etnolingvistika, frazém, význam, český jazyk, revoluce 1989, dezinformace

1. Etnolingvistika a frazeologie

V poslední době se při studiu nejen frazeologie obrací velká pozornost na etnolingvistické přístupy, které zkoumají jazykové prvky v širších kulturně-historických souvislostech. V naší lingvistické tradici je frazeologický výzkum opřen primárně o přístupy, které nelze označit jako etnolingvistické, ať už jde o obrovský výzkum strukturní, především¹ metodologické práce F. Čermáka (komplexně 2007), materiálové a didaktické studie M. Čechové (např. 1986, 2007), korpusové výzkumy M. Kopřivové (např. 2015, 2021), lexikografické a frazeografické práce F. Čermáka a kol. (1983, 1988, 1994a, 1994b) nebo E. Mrhačové (např. 1999) aj. Prvky etnolingvistického přístupu nalézáme implicitně v etymologicky zaměřených pracích L. Stěpanové (např. 2004, 2021, 2022) či I. Němce, věnovaných ovšem především slovní zásobě (souhrnně 2009).

Etnolingvistika přitom představuje pro výzkum frazeologie velice výhodnou sadu nástrojů, protože její holistický přístup, kombinující různá vědecká hlediska, umožňuje uchopit frazém z více úhlů pohledu, a to i v té oblasti, kam metodologie jiných přístupů nepronikla. Frazeologie se pro ni jeví jako vhodný materiál především proto, že jde o oblast výrazových prostředků, která je velice silně kulturně zakotvena, její sémantika značně dynamická a v některých případech těžko vysvětlitelná bez širších souvislostí.

Frazémy jsou často založeny na určitých mikrosituacích, narativních strukturách, které jsou jazykově ztvárněny, fixovány a sémanticky specifikovány. Proces frazeologizace určitého (obrazného) spojení popisuje již J. Mlacek (1984, s. 24–33), přičemž mezi zlomové

¹ Přehled badatelů a jejich prací je pouze orientační.



body utváření frazému patří v první řadě přehodnocení existujícího / již vzniklého přímého či obrazného volného slovního spojení tak, že se mu přidává nový (obrazný) význam, který se ustaluje. Tato prvotní frazeologizace většinou vytváří částečně frazeologizované spojení, které má tendenci se dále plně frazeologizovat (druhotná frazeologizace).

Stabilní frazém se může dále vyvíjet – vstupuje do paradigmatických vztahů, při nichž vznikají různé varianty a aktualizace, jež jsou dány proměňujícími se podmínkami, kdy se některé konstitutivní a substituční lexémy mohou náhle jevit jako kulturně vhodnější či méně vhodné.² Frazém se může proměňovat i strukturně, tj. některé složky frazému se mohou oslabovat co do stability a mohou se z jeho těsné provázanosti uvolnit, jiné mohou do frazému pronikat, případně variovat až ke vzniku nového frazému. Běžným typem jsou různé případy nominalizací (Blatná, 2001). Rovněž se již frazeologizovaný výraz může za určitých podmínek defrazeologizovat, tj. znovu nabývat původních dílčích sémantických rysů (k defrazeologizaci frazému srov. např. Janovec, 2006). Tyto procesy jsou důležité pro zachycení sémantické dynamiky frazeologie.

Potenciální frazémy vznikají na základě různých motivací, vždy je ale zapotřebí určitý soulad a ochota jazykového společenství ke sdílení potenciálního frazému, sémantické stabilizaci výrazu a následně dokončené frazeologizaci. To, že se některé vyjádření stane frazémem, je do jisté míry dílem náhody, související s nápadností vyjádření, situací vzniku, atraktivitou pro jazykové společenství, vyšším množstvím těch, kteří se s vyjádřením setkají, a dalšími aspekty. Každá událost se přitom skládá z velkého množství mikroudálostí, z nichž nakonec jen některé mohou být „vybrány“, aby vstoupily do frazeolo-

² Příkladem může být dnes nevhodné/nežádoucí užívání etnonym, označení mužů, žen a jejich (proto)typických atributů, které může vytvářet nežádoucí konotace a zakládat nežádoucí stereotypy a generalizace, srov. např. staré frazémy *kde husy, tam štěbety, kde ženské, tam klevety; dlouhé vlasy – krátký rozum; mít žida ve skříni; špinavý jako cikán* (více k rodovým preferencím ve frazémech viz např. Štichová, 2017, k etnonymu *Cikán* srov. např. Kráčmarová, 2014).

gického fondu jazyka.³ V následujících pasážích se zaměříme na jednu mikroudálost z období sametové revoluce, jejíž verbalizované vyjádření se ustálilo (frazeologizovalo), i když paralelně v textech často funguje ve svém přímém významu.

2. Sametová revoluce a zvonění klíči

Sametovou revolucí označujeme období událostí po 17. listopadu 1989, jež vyvrcholily pádem socialistického režimu a komunistické vlády v Československu a předznamenaly další vývoj země, resp. později samostatného Česka a samostatného Slovenska.

Období od demonstrace studentů na Den studentstva (17. 11.), která byla na Národní třídě v Praze rozprášena, představovalo obrovský sled událostí, které probíhaly paralelně, v návaznosti, na různých místech a v různých podmínkách po celé zemi. Šlo o generální stávky, každodenní demonstrace, vylepování a roznášení plakátů či letáků, návštěvy herců a vysokoškolských studentů ve školách či továrnách, ritualizované až happeningové akce, utváření či znovutváření různých hnutí a skupin, z nichž nejvýraznější bylo Občanské fórum, později kandidující ve volbách.⁴

Sametová revoluce vynesla či vrátila do politické a společenské sféry i veřejného života jména, která mají různou míru vlivu i v dnešní době, po třiceti sedmi letech od revoluce, ale jsou i různými způsoby vnímána a hodnocena, mnohdy kontradiktory (např. V. Havel,

³ V české historii došlo k několika selským bouřím (povstáním, rebeliím), ovšem pouze některé z nich zůstávají v historicko-kulturním povědomí mluvčích, a to někdy ne kvůli sobě samým, ale kvůli sekundárnímu zpracování tématu v beletrii (o tom viz např. Janovec, 2024b). Z hlediska frazeologie je zajímavé, že jako vzpomínka zůstávají některé typy ustálených jednotek jako *dopadnout jak sedláci u Chlumce; Kubata dal hlavu za blata* (citováno i v románu *Mlhy na blatech* Karla Klostermanna) nebo *do roka a do dne* (podle zpracování látky chodského povstání A. Jiráskem ve *Starých pověstech českých*).

⁴ V pozdějších letech se rozdělilo na několik politických subjektů, z nichž nejvýraznější a nejvlivnější byly ODS (Občansko-demokratická strana) a ODA (Občansko-demokratická aliance).

V. Klaus, M. Zeman, A. Dubček, P. Pithart, M. Kubišová, J. Lux, V. Chramostová, M. Sládek, V. Komárek, V. Škutina a další). Poměrně záhy se začaly objevovat i mediální platformy navazující na tradici zrušených periodik, jako byl časopis *Reportér*, nezávislé platformy jednotlivých stran a hnutí – *Lidové noviny*, *MF dnes*, později *Právo*,⁵ ale také např. humoristicko-satirický časopis *Škrt*.

Průběh revoluce představoval soubor veskrze pozitivně hodnocených událostí, nových možností fungování člověka ve společnosti, první kroky na cestě za svobodou a demokracií a rozhodně i po dlouhé době pozitivní sebehodnocení Čechů a hrdost na češství, nové vnímání vlastenectví, než bylo to předepsané komunistickou stranou, založené především na formálních rituálních projevech a ve formálních a formalizovaných aktech. Projevila se obrovská pospolitost a touha sdílet nadšení a radost z událostí, ohleduplnost, otevřenost novému, pluralita názorů a jejich prvotní tolerance. Dílčí akce měly ráz masovosti, ale i individuálnosti, dobrovolnosti a spontaneity a zároveň některé prokazovaly určitou multižánrovost. Na druhou stranu je třeba přiznat celé akci i značnou dávku naivity a nezkušenosti, protože byl poměrně jednoznačně očekáván úspěch revoluce a zároveň mnoho lidí předpokládalo, že dobrá nálada, radost a ona pospolitost a ohleduplnost už budou trvalou součástí společenského života.

Z mnoha akcí při demonstracích na Letné, majících leckdy happeningový charakter, se především vrylo do kulturní paměti zvonění klíči: po několika dnech revoluce bylo navrženo, aby účastníci demonstrace na Letné začali zvonit klíči jako symbol toho, že vládě Komunistické strany Československa už odzvonilo. Tento akt se nakonec rozšířil i do dalších míst v zemi a stal se opravdu symbolem: jednak revoluce, jednak symbolem touhy po svobodě a životě v lepších časech, ale i touhy po změnách. Jde o symbol, který je jedním z nejsilnějších a snad nejpřipomínanějších – po celou dobu od sametové revoluce

⁵ Původní hlavní tištěné médium komunistické strany *Rudé právo* zmutovalo v noviny *Právo* (1995), vázané na Československou stranu sociálně-demokratickou, komunisté vytvořili publikační platformu *Haló noviny* (do roku 2022, od roku 2022 *Naše pravda*). Více viz wikipedie, hesla *Rudé právo* a *Haló noviny*.

zůstává v kultuře přítomen, neustále se opakuje a v různých obměnách vrací (viz i dále). Z hlediska sémantického lze říci, že tento symbol fungoval v přímém významu především z počátku – po volbu prezidenta a pak po půl roce při prvních svobodných parlamentních volbách. S upadáním euforie a s prvním rozčarováním začal žít v textech i aktivitách svým dalším životem se sémantickými proměnami.

3. Sémantické pozadí a vznik frazému

Celá happeningová mikroudálost vychází ze dvou kulturních elementů. V poloze konání je to zvonění zvonů, které upozorňuje na předělovou situaci – na začátek něčeho (bohoslužby apod.), změnu stavu či časové jednotky (odbíjení hodin, klekání, zvonění poledne, ale i svatební zvony na závěr obřadu) či konec něčeho včetně života (návrat zvonů z Říma o Velikonocích, kdy zvonění upozorňuje na konec svatého týdne, ale rovněž umíráček ohlašující něčí smrt, tedy konec života).

Z hlediska aspektu jazykového je to přímá existence slovesa *odzvonit*. Toto sloveso má podle *Slovníku spisovného jazyka českého* tři významy:

1. (~; co) *vykonat zvonění něčeho, vykonat něco zvoněním, zvl. dát zname-ní: brzy odzvoní již po třetí; hned po odzvonění vyrazili všichni ze třídy; školník odzvonil konec hodiny; pošt. (u starších aparátů) zvonkem ohlásit ukončení telefonního hovoru;*
2. (o zvucích zvonů) *odeznít: odzvonilo poledne;*
3. expr. (komu, čemu) *způsobit, připravit zkázu, konec, úpadek; skoncovat (s čím), zúčtovat: nová doba odzvonila fabrikantům; jejich lásce rodiče odzvoní; lid odzvonil staré vládě* (<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=odzvoniti&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>).

Zejména třetí význam potom hrál roli při vytvoření události – metaforický význam slovesa byl realizován konkrétním symbolickým aktem a to se následně odrazilo v nominaci aktu s využitím nedokonavého slovesa, které signalizuje teprve průběh a ne dokončenost děje, a také v následné frazeologizaci spojení *zvonit klíčema*.

Proces frazeologizace tohoto spojení postupuje dle tradičního frazeologizačního modelu – volné spojení s neobrazným významem dává vznik obraznému významu, následně dochází ke stabilizaci formy a utváření významu fixovaného na celek „vyjadřovat podporu demokracii, prosazovat ji, bojovat za ni“.⁶ Frazém v této podobě vyjadřuje pozitivní evaluaci, odkazuje k uznávání globálních hodnot, jako je svoboda, demokracie, rovnost, slušnost, pospolitost, podpora apod. Jeho nominalizace *zvonění klíčema* pak má přímo jeden z významů „sametová revoluce“.

4. Formování frazému a jeho další život

Po první spontánní výzvě bylo zvonění využíváno i v další dny demonstrací jako prostředek vyjádření nespokojenosti s režimem a jeho představiteli, ale i s vystupujícím řečníkem, či jako podpora dobrého řečníka, gesto nabývalo významu „mít právo být slyšen, moci se projevat“. Po volbě prezidenta 29. prosince 1989 bylo vyhlášení výsledků přivítáno zvoněním diváků na nádvoří Pražského hradu, akt zvonění tady vyjadřoval podporu nově zvolenému prezidentovi⁷ a radost z vítězství nad socialistickým režimem. Při této akci tedy už opravdu komunistické vládě odzvonilo a zároveň zvonění klíči představovalo otvírání nové kapitoly života československé společnosti, zvonění vítalo očekávané lepší časy.

Díky kolektivní paměti, v níž je zvonění klíči jako symbolický akt sametové revoluce uchováváno, se stává jazykovým prostředkem (především) publicistiky v textech, které připomínají listopadové události a odkazují na ně. Vyjádření má určitým způsobem metonymickou povahu (akt zvonění za celou sametovou revoluci), pro publicistiku je výhodné vzhledem k atraktivnosti, jednoduchosti, ale také emoční složce, která je na vyjádření vázána, srov. např. publicistické titulky (1.–5.):

⁶ Tento význam se může dále proměňovat.

⁷ Václav Havel se ujal funkce 1. ledna 1990.

- [1] *Na Svoboděku se zvonilo klíči. Brňané dnes oslavovali třicet let svobody* (Brněnská drbna 17. 11. 2019)
- [2] *Před třiceti lety jsme zvonili klíči* (FB obce Číměř)
- [3] *Na východě Čech se bude znovu zvonit klíči* (Hradecký deník 18. 10. 2009)
- [4] *Zvonění klíčů, zpěv a lampiony. Tak se mimo Prahu slavil 17. listopad* (Blesk 17. 11. 2016)
- [5] *Je opravdu nutné zvonit v roce 2017 klíčema?* (vice.com)

Na základě uvedených příkladů se nejprve vyjádříme k formě. Vyjádření *zvonit klíči* se využívá v publicistice, zejm. na platformách, které dodržují požadavek spisovnosti, vedle toho se ale vyskytuje velice často v prostědělovacích textech mluvených i psaných, kde má pochopitelně podobu nespisovnou *zvonit klíčema* – jak naznačuje poslední příklad, může být spojení vnímáno natolik ustálené v úzu v morfologicky v nespisovné podobě, že se v ní může objevovat i v publicistice, aby konotovalo mluvenost. My budeme dále používat nespisovnou podobu, pokud nepůjde o citaci, která je uvedena spisovně. Jsme přesvědčeni, že tento frazém je v nespisovné variantě mnohem frekventovanější, protože je pro nás primárně vázán původně na mluvené slovo a neoficiální projevy.

Uvedené příklady (1.–5.) dokládají různou míru doslovnosti, obraznosti a jednoznačnosti užití výrazu. Zatímco první příklad vyjadřuje doslovný akt, a to díky dovysvětlení v druhé části titulku, příklad druhý odkazuje jak k dílčí mikrosituaci revoluce, tak k sametové revoluci jako celku. Třetí příklad je formulován tak, že vyznívá záměrně víceznačně – vzhledem k době napsání textu může naznačovat jak přípravu oslav výročí sametové revoluce, tak organizaci protestů na základě nespokojenosti obyvatel města.

Čtvrtý příklad představuje nominalizaci doslovného vyjádření, jež je vhodnější pro neobrazné vyjádření, protože pro vytvoření výpovědi by nominalizace vyžadovala další dějovou slovesnou složku,⁸ čímž by se sémantika obrazného pojmenování mohla začít dále posunovat a proměňovat.

⁸ Zde vyjádření funguje jako součást výčtu.

V pátém příkladu je vidět další posun sémantiky ustáleného výrazu. S odstupem od událostí sametové revoluce, s proměnou společnosti, s nárůstem žádoucích i nežádoucích sociálních jevů a s vystrízlivěním ze sametové euforie začala narůstat kritika poměrů a objevuje se více a více zklamáných hlasů. Leckdy se k vyjádření nespokojenosti využívá negace vyjádření *zvonit klíčema* – tj. *za tohle / kvůli tomu jsme klíčema nezvonili*. Na některých protestních akcích se tak spontánně nebo direktivně klíči zvoní, aby se připomněla sametová revoluce, boj za svobodu a spravedlnost, na něž se organizátoři většinou odkazují, např. při tzv. krizi v České televizi neboli boji o Českou televizi na přelomu let 2000/2001. Při níž se na demonstraci na Václavském náměstí vyjadřovala podpora protestujícím zpravodajům, ale zároveň šlo sekundárně o vyjádření nespokojenosti s poměry v zemi, tzv. blbou náladou, jak situaci již v roce 1997 nazval Václav Havel ([https://cs.wiktionary.org/wiki/blbá nálada](https://cs.wiktionary.org/wiki/blb%C3%A1_n%C3%A1lada)). Příklad 5 naznačuje polemiku s tím, za co a zda je nutné v dnešní době bojovat, zda je ohrožena či potlačena demokracie (viz i dále).

Kategorizačně-identifikační rys má frazeologizované spojení *zvonit klíčema* v titulku v příkladu 6.:

[6] *Jeden před třiceti lety zvonil klíčema, druhý je komunista* (Lidovky 15. 11. 2019)

Užití frazému je založeno na kontrastu postavením toho, co „zvonil klíčema“ proti komunistům, tj. frazém tu vyjadřuje význam „bojovat za svobodu, demokracii“, ale nese i další významové konotace (účast na demonstracích, podpora sametové revoluce, odpor k socialismu a vládě KSČ apod.), které se podílejí na utvoření neúplné významové opozice.⁹

5. Jazyková reflexe mimojazykových ozvěn *zvonění klíčema*

Kromě jazykového vyjádření *zvonit klíčema*, které osciluje mezi frazeologickou jednotkou a přímým pojmenováním aktu, je zajímavý

⁹ Zatímco verbonominální predikace *je komunista* je jednoznačně identifikační, zařazuje osobu označenou v subjektu mezi členy/příznivce komunistické strany, predikace vyjádřená frazémem striktně identifikační není.

i další život samotného symbolického aktu. Ten je připomínám zejména v kontextu výročí sametové revoluce. Připomínání vede k jeho znovuoskutečňování (reálnému i obraznému) nejen jako gesta na demonstraci, ale jako umělecko-estetického momentu, který je znovuzpřítomňován a znovuprožíván, čímž nabývá až mytického rázu. Tyto svébytné akce znovuoživující kolektivní paměť pak reflektují média a informují o nich veřejnost, čímž se podílejí na modifikaci sémantiky vyjádření, srov. příklad 7.

Další sémantickou dimenzi dodávají sledovanému vyjádření i výstavy, v jejichž názvu frazém či jeho nominalizace zazní – viz příklad 8.–11., nebo jiné akce využívající klíče jako symbolu sametové revoluce (příklad 11.).

[7] *Studenti zasypali náměstí tisíci klíči, připomínají dobu po Listopadu 89* [titulek – pozn. L. J.] *Půl tuny klíčů rozházeli ve čtvrtek studenti Technické univerzity v Liberci po náměstíčku ve studentském kampusu na Husově ulici. Právě cinkání klíči, které měly otevírat cestu ke svobodě, bylo jedním ze symbolů sametové revoluce v roce 1989.* (idnes, 15. 11. 2019)

[8] *Proč zvonily klíče?* (Opava 2009)

[9] *Zvonění na časy* (Praha 2019)

[10] *30 klíčů pro samet* (Prostějov 2019)

[11] *Přes dvacet tisíc Klíčů ke svobodě vyrobených v Rychnově připomene „sametové cinkání“ roku 1989* (Český rozhlas, 15. 11. 2019)

Příklady 7. a 11. reflektují akci, která se uskutečnila v Liberci v rámci oslav třicetiletého výročí sametové revoluce. Klíče byly speciálně pro tuto akci vyrobeny firmou FAB a měly se podobat těm, co se na konci osmdesátých let používaly (srov. článek na webu Českého rozhlasu z 15. 11. 2019). Ostatní tři příklady odkazují na výstavy, které se uskutečnily v České republice a souvisely s připomenutím revoluce. V příkladu 10 jde o dětskou výtvarnou soutěž v Číměři, při níž děti, které socialismus nepamatují, kreslily na papírové klíče, s čím se jim sametová revoluce asociuje (viz obrázek 1).



Obrázek 1. Ukázka klíčů z výstavy čiměřských dětí (v době publikování textu už byl obrázek z internetu stažen)

Dále se objevuje odkaz na „zvonění klíčema“ přímo v názvu románu Jiřího Slavička *Zvonění klíčů* (vydán 2008) a v Jihlavě je umístěna socha *Klíče*, která symboliku sametové revoluce připomíná (viz obrázek 2).



Obrázek 2. Socha *Klíče*, připomínající zvonění během listopadového týdne (<https://www.kudyznudy.cz/aktivity/klice-v-jihlave-pamatnik-17-listopadu>)

6. Negace spojení *nezvonit klíčema*

Očekávání sametové revoluce byla naplněna jen částečně, respektive každý jejich naplnění vnímá trochu jinak, což je dáno i tím, že po

čtyřiceti letech totality neměli lidé zcela jasno, co vlastně očekávají a chtějí (kromě pádu komunistické vlády a jejího režimu). Vystřízlivění z ideálních individuálních představ, nastolení nového systému, ale s ním rovněž těžká orientace v problémech moderní doby, nové aféry, změna náhledu na svět, jistým způsobem i vzpomínky na starší doby (mládí), jistá míra ostalgie, individuální i společenská zklamání, negativní dopady důsledků změn ve společnosti na individuální životy (ztráty práce, pocíťování ageismu) a další negativní změny způsobily vyšší míru nespokojenosti, u mnohých i relativizaci či pochybování o správnosti revoluce a kladném dopadu jejích výsledků.

Nastolení spravedlivé, ohleduplné společnosti se nekonalo, navíc privatizace a její aféry, přerod socialistické společnosti v kapitalistickou, první kroky demokracie – mnohdy špatným směrem, pokusy a omyly a jejich zneužívání v následujícím desetiletí po revoluci (dnes často označované jako divoká devadesátá léta) vyvolávaly deziluzi, znechucení a odpor, jejichž důsledky pocíťujeme i dnes. To se odráží i ve vzniku záporné podoby frazému *nezvonit klíčema*, většinou s odkazem na konkrétní problém a s další konstitutivním komponentem: *za/pro tohle jsme klíčema nezvonili*, s variantou *nezvonili jsme klíčema*, *aby* (srov. příklady 12.–15.).

- [12] *Nezvonili jsme klíči za to, aby děti neměly na svačiny* (Parlamentní listy 7. 3.2014)
- [13] *Kde jsou ty zprivatizované miliony? Miliardy? Kdo je má v kapse? Proč nejsme bohatí všichni? Proč jenom někteří? Kteří? Copak zkorumpovaný trh je ta oslavovaná svoboda, demokracie? A co morálka, he?! Ne, ne, ne, takhle jsme si to nepředstavovali! Ne, ne, za tohle jsme praporem nemávali! Ne, kvůli tomuhle jsme určité klíči nezvonili, život nenasazovali!* (Boučková, 1998, s. 79)
- [14] *Mnohokrát jsem od devadesátých let slýchal „pro tohle jsme klíči nezvonili. Bylo tím myšleno ledacos – privatizace výhodná jen pro někoho, bankovní socialismus devadesátých let, mafianské metody na pomezí politiky a ekonomiky, porcování moci za opoziční smlouvy, korupce jako princip, aféry bez katarze, exekuční pasti, nástup oligarchů, a tak dále a tak podobně.* (plzen.rozhlas.cz, <https://plzen.rozhlas.cz/vysla-knizka-vzpominek-lidi-kteri-byli-17-listopadu-1989-na-narodni-tride-8110714>)

[15] aktualizované: *Lidi nezvonili klíčkama za svobodu, ale zvonili za kapitalismus, mercedesy, bavoráky, dovolenou ve Španělsku a vydělávání peněz, ne za svobodu projevu. Chtěli věci, které si za bolševika nemohli ani prohlédnout.* (rozhovor se skupinou J. A. R., <https://musicserver.cz/clanek/62231/j-a-r-byli-jsme-na-spravnym-miste-ve-spravny-cas/?nomobile=1>)

Mlhavost představ o tom, co bude po pádu komunistické strany, reflektuje i spisovatel a publicista Ondřej Štindl v Lidových novinách již v listopadu roku 2009 v textu *Kvůli čemu jsem „zvonil klíči“*.

Je spousta věcí, kvůli nimž jsem v tomto smyslu klíči nezvonil. Nezvonil jsem jimi například proto, aby v každé druhé hospodě řvalo nějaké blbé rádio, nebo aby na úřadě X seděla osoba Y. Přiznám se ale k jednomu – moje představy toho, zač zvoním, byly v okamžiku zvonění značně vágní. V zásadě se omezovaly na touhu, aby skončil režim a já mohl vést svobodnější život, nic moc dalšího jsem v tu chvíli neřešil (https://www.lidovky.cz/nazory/stindl-kvuli-cemu-jsem-zvonil-klici.A091105_190345_ln_nazory_ani).

Negování polistopadových hodnot, toho, „za co se klíčkama nezvonilo“, narůstá v posledních letech s radikalizací společnosti, s posilováním dezinformačního diskurzu a s narůstáním prokremelské a velice silně manipulativní rétoriky, srov. např. tvrzení druhořadé političky, odpůrkyně a kritičky systému Nely Lískové: *Nejsem generace, která cinkala*. Vedle nárůstu negativní podoby fražému v komunikátech se objevují i varianty mající negativní konotace v podobě řečnické otázky *Za tohle jsme zvonili klíčkama?* nebo ironické výzvy;

Je si jděte zase cinkat klíčkama. Variování původního zvonit za aktualizované cinkat posouvá fražém i konotačně – prototyp toho, co cinká, je jiný než toho, co zvoní.

[16] *Jistým problémem je, že se žel najde dost těch, kdo o „nějakou demokracii“ vlastně vůbec nestojí, protože „za tohle jsme klíči nezvonili“.* (hlidacipes.org, 24. 12. 2021, <https://hlidacipes.org/svoboda-medii-a-124-let-stare-vanocni-poselstvi-sefredaktora-churche>)

[17] *Léty pak ve mně převládlo zklamání z bující korupce, tunelování a neumětelsví politiků a říkal jsem si, že pro tohle jsme klíči nezvonili.* (anobudelip.cz 8. 9. 2022, <https://www.anobudelip.cz/cs/liberecky-kraj/makame/aktuality/z-medii/milan-kouril-bilancni-rozhovor-48314.shtml>)

[18] *Nepříjemný pán nás vyhodil půl hodiny před zavírací dobou... Pro tohle jsme klíčkama nezvonili* (recenze na provozovnu rychlého občerstvení, https://nicelocal.cz/central-bohemian-region/restaurants/kebab_pizza_house)

Nesystémová nespokojenost, navíc stížnosti a nadávání na občas banální nedostatky (jako v příkladu 18.) i okázala radikalizace a zneužívání demonstrace k vlastním cílům a destabilizaci společnosti bývá odpůrci ironizována, viz například text písně *Proto jsem nešel zvonit klíči* od Michala Horáčka, kterou zpívá Richard Müller (úryvek):

Nemrhám časem na hlouposti.
Na Facebook píšu dnešní hit:
Všude se rojejí vrtichvostí
ve službách novejších totalit!
Pracovat? No, to bych to chyt!
Už tak jsem bledej jako liči...
Nebudu zmrďům otročit.
Proto jsem nešel zvonit klíči.

S dnešnímá Vip si budu kvít
teprv až od nás z Meziříčí
vytáhnu – všechny pověsit.
To si pak s gusem cinknu klíči.

Podobně byla ironizována i pozvánka na demonstraci 27. listopadu 2023, kdy tzv. vůdci dezolátů zneužili symboliku sametové revoluce k vlastním zájmům (obrázek 3). Demonstrace dostala přezdívku Sraz instalatérů.



Obrázek 3. Upravená pozvánka na demonstraci (v době publikování textu už byl obrázek z internetu stažený)

6. A co bude dál? Místo závěru

Frazém *zvonit klíčema* se podílí na připomínání událostí sametové revoluce. Z hlediska významu jsme ukázali jeho stabilní složku, ale zároveň i to, že posuny významu se u něj objevují s radikalizací společnosti. Ta může ovlivnit vznik nových významů, případně modifikaci toho stabilizovaného. Negativní vnímání dnešní společnosti, demokracie a současného systému, posilované nedemokratickými stranami, prokremelskou rétorikou a dezinformačními weby, je mezi některými vrstvami společnosti natolik silné, že zde přes ironizaci působí jako určité memento toho, že demokracie není stabilní a může být i ohrožována (viz výzkum konceptu DEMOKRACIE – Janovec, 2024). Lze tedy doufat, že jako klíče odzvonily na Letné v roce 1989 socialistickému režimu a vládě jedné strany, nebudou zneužity a neodzvóní v nejbližších letech demokracii a svobodě.

Literatura

- BLATNÁ, Renata. (2001). Invariant → varianta → nový frazém? In Mieczysław Balowski a Wojciech Chledba (eds.), *Frazeografia słowiańska* (s. 405–409). Opole: Uniwersytet Opolski.
- BOUČKOVÁ, Tereza. (1998). *Krákorám*. Praha: Hynek.
- ČECHOVÁ, Marie. (1986). Dynamika frazeologie. *Naše řeč*, 69(4), 178–186.
- ČECHOVÁ, Marie. (2007). Prostorové motivy ve frazémech. *Naše řeč*, 90(3), 113–122.
- ČECHOVÁ, Marie. (2024). Frazémy – řečová a jazyková konzerva. In *Svět v obrazech a ve frazeologii III*. (s. 47–51). Liberec–Praha: Technická univerzita v Liberci – Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- ČERMÁK, František a kol. (1983). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha: Academia.
- ČERMÁK, František a kol. (1988). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha: Academia.
- ČERMÁK, František a kol. (1994a). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A–P*. Praha: Academia.
- ČERMÁK, František a kol. (1994b). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné R–Ž*. Praha: Academia.
- ČERMÁK, František. (2007). *Frazeologie a idiomatika česká a obecná. Czech and General Phraseology*. Praha: Karolinum.

- JANOVEC, Ladislav. (2006). Defrazeologické lexikální jednotky. In Mária Šimková a Katarína Gajdošová (eds.), *Varia XIII*. (s. 243–247). Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra.
- JANOVEC, Ladislav. (2024a). Демократия по данным чешского языка. In Jerzy Bartmiński, Monika Grzeszczak a Alena Rudenka (eds.), *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów. Tom 7 Demokracja* (s. 149–180). Lublin–Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk – Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- JANOVEC, Ladislav. (2024b). Praha srdce Evropy v té malé české kotlině – lokalizace v české frazeologii. *Bohemistika*, 24(3), 404–421.
- KOPŘIVOVÁ, Marie. (2015). *Evaluating Automatic idiom Annotation in Spoken Corpora: the Case of Somatic Idioms*. In Katarína Gajdošová a Adriána Žáková, *Natural Language Processing, Corpus Linguistics, Lexicography* (s. 72–76). Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- KOPŘIVOVÁ, Marie. (2021). Možnosti zkoumání binomiálů v různých textových typech. In Ladislav Janovec (ed.), *Svět v obrazech a ve frazeologii II* (s. 541–551). Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- KRÁČMAROVÁ, Drahoslava. (2014). *Etnonyma Rom a Cikán v českém jazykovém prostředí*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- MLACEK, Jozef. (1984). *Slovenská frazeológia*. Bratislava: SPN.
- MRHAČOVÁ, Eva. (1999). *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- NĚMEC, Igor. (2009). *Práce z historické jazykovědy*. Praha: Academia.
- Slovník spisovného jazyka českého*. Staženo z <https://ssjc.ujc.cas.cz>.
- STĚPANOVA, Ludmila. (2004). *Česká a ruská frazeologie: diachronní aspekty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- STĚPANOVA, Ludmila. (2021). Материалы к историческому изучению чешской и русской фразеологии. In Ladislav Janovec (ed.), *Svět v obrazech a ve frazeologii II* (s. 15–21). Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- STĚPANOVA, Ludmila. (2022). *Etymologický slovník české frazeologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- ŠICHOVÁ, Kateřina. (2017). *Tak dlouho na ni dělal oči, až ho požádala o ruku?* K rodovým restrikcím a preferencím frazémů v češtině. In Ladislav Janovec (ed.), *Svět v obrazech a ve frazeologii* (s. 457–476). Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.